

Pedagogicko-etická podstata morálnej kreativizácie osobnosti

Martin Žilínek

Abstrakt: V prvej časti štúdie rozpracúvame východiskovú bazálnu rovinu mravnej kultivácie človeka. V životnej teórii a praxi sa otvára poznanie reálneho mravného života a iba v tomto hodnototvornom vzťahu môžeme výchovný proces reflektovať.

V druhej časti štúdie sú rozpracované základné strategické a praktické aspekty utvárania mravnej identity osobnosti. Mravná dimenzia identity sa nemôže utvárať v uzavretom svete osobnosti, ale iba v transponovanosti a kongruencii s vonkajším svetom a praktickým životom. Človek v každej konkrétnej životnej situácii vystupuje ako identická osobnosť a zodpovedá za každý konkrétny čin a správanie.

Kľúčové slová: mravnosť, mravné hodnoty, mravná identita osobnosti, mravná zodpovednosť, mravnosť osobného života, mravná výchova, mravné rozhodovanie, mravné cítenie, svedomie, sloboda, hodnotový proces

Abstract: The basic level of moral cultivation of man has been focused on in the first part of article. In the life theory and practice, the acknowledgement of the real moral life is being done and this value relation can form the context for our education process.

The elaboration of basic strategies and practical aspects of moral identity formation of a personality are presented in the second part of the article. Moral identity can be created only in congruence with outer environment and practical life. In every real life situation, a man manifests him/herself as an identical personality being responsible for deed and behavior.

Key words: morality, moral values, moral identity of a personality, moral responsibility, morality of a personality life, moral education, moral culture, moral decision making, moral feeling, freedom, value process, consciousness

I. Teoreticko-procesuálna sféra morálnej kreativizácie osobnosti

Otázka identity človeka sa stáva centrálnym filozofickým, teologickým, etickým, psychologickým, pedagogickým problémom súčasnosti. S identitou sa všeobecne spája cieľ ľudského vývoja a snaženia. Je spätá s hľadaním jedinečnosti svojej osoby. Po celý život je človek na ceste k svojej identite.

Chápeme ho ako homo ludens, homo aeconomicus, homo politicus, homo religiosus, ale aj ako homo educandus. Je v centre všetkého pedagogického uvažovania a snaženia. V jeho ľudskom bytí sú potenciály a základy aby sa stal i pomocou výchovy a vzdelania človek subjektom, sám sebou. Jeho subjektívna, osobná substancia je identitou vlastného ľudského „ja“. Predstavuje kategóriu základnej antropologickej podstaty. V rovine autentického ľudského bytia, kategória osobnej identity človeka súvisí s vlastným bytím, sebadefinovaním, s atribúciou hodnotových štruktúr, kvalít a vlastností v procese tvorby svojej integrity.

V antropologicko-integratívnom poňatí identity osobnosti určujúci fenomén predstavuje *morálno-hodnotová dimenzia*. Je hlboko spätá s podstatou ľudského bytia a bytostnou štruktúrou ľudskej slobody. Sloboda umožňuje ľudské bytie v ľudskom svete. Je podstatným prvkom nášho bytia. Slobodu prežívame v svojom konkrétnom bytí. Duchovno-personálna bytosť, ak má uskutočňovať sama seba, musí byť slobodná. Mať možnosť voľby medzi možnosťami sebauskutočnenia svojho vlastného bytia.

V rovine morality autentickkej osobnosti sloboda má svoje hodnotové vyjadrenie – je viazaná na dobro, na uskutočňovanie dobra, na sebarealizáciu a na zmysluplný sebarozvoj. Sloboda dosahuje svojho vlastného zmyslu v mravných rozhodovacích procesoch. Sloboda rozhodovania predstavuje podstatu bytia človeka. Ukladá tomuto bytiu záväznú povinnosť mravnosti, slobodného uskutočňovania mravného dobra. V tom spočíva hodnotová určenosť slobody, jej predikcia mravného činu, správania a konania osobnosti. (Žilínek, 1996).

Svet hodnôt neexistuje sám osebe, bez človeka. Hodnotovosť vnáša do sveta prirodzenej duchovnej a materiálnej podstaty sám človek. On atribuuje i vo svojej vlastnej podstate elementy ľudskej morality. Konkrétny človek je vždy človekom ako autentická bytosť a teda aj „gruntovne“ ľudsky jedinečným. V jeho podstate spočíva schopnosť vlastného sebaurčenia, mravného rozhodovania, identifikácie sa s mravnými hodnotami a dosiahnutie mravnej identity. Človek je jediná bytosť, v ktorej sa vzťah k sebe samej manifestuje prostredníctvom reflexie, je slobodný a schopný sebaurčenia, ale zároveň i nesúci zodpovednosť.

Univerzálna ontologická personálna konštitúcia zblízuje i rozdeľuje ľudí. Hodnotová univerzalistická etická valencia, ak má byť akceptovaná, musí zodpovedať niečomu reálnemu – personálnemu bytiu v skutočnom ľudskom živote. Univerzálne hodnotovo ľudské môže byť odhaľované a dosažiteľné v autentickom individuálnom žití človeka. Hodnotová akceptácia spôsobom vlastným a jedinečným pre danú osobu je základným a určujúcim realizačným axiologicko-etickým polom.

Hodnototvorný proces je procesom aktívneho hľadania, objavovania, ak-

ceptácie a identifikácie. V životnej teórii a praxi sa otvára poznanie reálneho mravného života a iba v tejto hodnototvornej vzťahovosti môžeme stanovovať a uskutočňovať i určitú výchovnú reflexiu.

Je významné vo výchovnom procese akceptovať väzbu totality a finality človeka k mravným hodnotám. Základom a normou mravnej hodnoty je celý človek. Ako telesná a duchovná, slobodná a osobná bytosť vo svojich rozmanitých vzťahoch. Mravná hodnota „zasahuje“ všetky hodnotové oblasti človeka. V oblasti nižších hodnôt, ktoré sa vzťahujú bezprostredne k určitému účelu – čo je príjemné, užitočné prakticky, vitálne prospešné – sa snažíme získať hodnotu „pre seba“, aby sme dosiahli jej praktický úžitok. V oblasti vyšších hodnôt (teda i mravných hodnôt) už nejde o to, aby sme hodnotu získali „pre seba“, ale aby sme ju prijali „pre ňu samotnú“, otvorili sa jej, aby sme sa ňou obohatili (Coreth, 1994), aby sme otvorili svoju vlastnú mravnú kreativizáciu a rozvinuli svoj mravný status. (Až fenomenológiou hodnôt najmä Max Scheler upozornil na aspekt oddania sa hodnote).

Tu už sa otvára *personalizačná rovina mravného sebautvárania osobnosti*. Vnútorňá špecifikácia a teoretická reflexia tohto procesu je možná za predpokladu určitého „pozastavenia“ jeho dynamiky a činnostného prejavu. Aj napriek tomu však každá teoretická reflexia má do značnej miery hypotetický charakter vzhľadom na jedinečný uskutočňujúci sa sebarozvíjajúci proces každého ľudského bytia. Odhaľovanie tajomstva bytia, zmyslu života, šťastia, lásky a dobra je späté s vlastným seba prekročením človeka, so schopnosťou transcencie.

Akceptácia mravných hodnôt je zložitý proces. Etické učenie a mravná výchova postavená len na zákonoch, princípoch a normách by mohla viesť k regulatívnej schematickosti v medziludských vzťahoch, jednoplošnosti (príkazov, zákazov a sankcionovaní) a v nedostatočnej miere k rozvoju vlastných duchovno-morálnych potencialít a kompetencií každej osobnosti. Voluntaristická imperatívna postupnosť vo vzťahu k normám môže viesť k poslušnosti, možno dosiahnuť legitímnosť, ale nie vždy morálnosť vo vzťahu k autentícite osobnosti. Zákony, princípy a normy určujú človeku, čo musí robiť, resp. čo by mal robiť, hodnota však „vedie“ človeka k istej činnosti (Buttiglione, 1991). Preto zdôrazňujeme axiologickú určenosť etických noriem, ich vstup a rozvinutie do hodnototvorného procesu. Aby sa ich potenciálna hodnotovosť stala reálnou mravnou hodnotou.

V mravnom výchovnom procese základnú bázu tvorí *poznávací a skúsenostno-zážitková rovina*. Mravnú skúsenosť chápeme ako zapamätávanie si životného poučenia, ako syntézu zmyslového a emocionálneho, kde vystupuje skúsenosť vo svojom emocionálnom aspekte ako skúsenosť prežívaných citov. Mravný zážitok nepredstavuje odraz života, ale psychologický obsah

života samého. V zážitku sa prejavuje význam prežitého pre osobnosť. Poznávacía rovina v kognitivistických prístupoch je spätá s mravným poznaním ako východiskovej obsahovo-štrukturálnej súčasti mravného vedomia osobnosti.

Autonómny mravne kreatívny internalizačný proces u osobnosti integruje v sebe roviny racionality a emocionality. Aj mravné hodnoty nepostihujeme len racionálnym poznaním, ako reálne veci, ale ich „cítíme“, teda aj iracionálnym spôsobom – „cítением hodnôt“. Sú to „ideálne entity“, ktoré sú uvádzané do empirickej skutočnosti hodnotiacim úkonom, majú svoj výrazný prežívajúci hodnotiaci rozmer. Tieto stanoviská vo svojej náuke a hodnotách zastávali Maxe Scheler, Nicolae Hartman, Franz Bretano a iní (Coreth, 1994). Vo výchovnej realite, ak nám ide o skutočne integrované poňatie osobnosti, je potrebné obidve roviny racionality a emocionality plne akceptovať i vo vzťahu k mravným hodnotovým kvalitám.

V súlade s Eriksonovou teóriou štadiálneho ľudského vývinu v mravnom kreatívnom procese osobnosti reflektujeme kultúru jej vlastného poznávania, hodnotového prežívania, mravného rozhodovania, sebaurčenia i sebauskutočnenia (Erikson, 1969). Človek má právo na sebaurčenie. Priznať sa k svojim vlastným potrebám a pocitom, presvedčeniu a hodnotám, prevziať zodpovednosť za seba a svoje správanie. Nájdenie vzťahu k sebe samému a k iným ľuďom, objavenie a nájdenie hodnôt pre svoj život utvára etickú podstatu vlastného sebaurčenia. Poznanie samo osebe neuskutočňuje žiadnu mravnú hodnotu. Ak zostáva len teoretickým konštatovaním, je bez hodnoty a je indiferentné, ak nenasleduje za ním slobodné uznanie a zaujatie postoja. Názory a presvedčenie sa nezískavajú iba cestou abstraktnej argumentácie. Je potrebné reflektovať a akcentovať to, čo človeka privádza k vlastnému premýšľaniu, mravnému usudzovaniu, prežívaniu, komparácii a hodnoteniu (Hartman, 1935).

Určitým východiskovým javom v tomto poňatí *mravného kreatívneho procesu osobnosti* je mravné sebauvedomenie a sebahodnotenie. Sebauvedovaním otvára sa človeku cesta k slobodnej, autonómnej kreatívnosti, možnosti samostatne usmerňovať svoje činy a mravne sa sebazdokonaľovať. Základ mravného sebauvedomenia osobnosti tvorí presvedčenie chápané ako subjektívna akceptácia a transponácia určitých názorových a štrukturálno-hodnotových elementov. Presvedčenie človeka vo všeobecnom poňatí má svoj racionálny základ. Morálne presvedčenie taktiež vyrastá na tomto základe, avšak v procese svojho vývoja nadobúda popri kognitívnom zreteli výraznú emotívnu dimenziu. Výhradne kognitivistickými prístupmi, v ktorých dominantnou rovinou je rovina rozvoja eticko-poznávacích a eticko-usudzovacích procesov, nemožno v úplnosti pochopiť podstatu mravnej kreatívnej autonómnosti človeka. Preto je významné rozvinúť i roviny emo-

tivity, dynamizovať prežívaný vzťah človeka k javom vnútorného a vonkajšieho sveta v celej sociokultúrnej rovine, v medziludskej interakcii, k správaniu i konaniu človeka i k proklamovaným eticko-hodnotovým štruktúram. Bez mravného cítenia ťažko môže vzniknúť identický mravný hodnotiaci súd a hodnotiaci mienka. Na základe tohto prežívajúceho hodnotiaceho vzťahu sa rozvíja sebauvedomenie v rovine morálky osobnosti. Stabilné a axiologicky významné elementy utvárajú určitú hodnotovú štruktúru, ktorá sa môže stať i určitou potenciálnou konštantou v personálnej identite osobnosti (Žilínek, 1995).

Mravno-kreatívny hodnototvorný proces je hlboko spätý so slobodným rozhodovaním sa osobnosti. To je fenomén ľudského uskutočňovania mravných hodnôt na rozdiel od každého subhumánneho životného diania. Slobodná osobnosť sa môže v každej situácii rozhodovať s mravnou zodpovednosťou. Tvorba mravných hodnotiacich súdov a rozvíjanie rozhodovacích procesov a ich relácia k zodpovednosti tvorí „jadro“ v duchovno-personálnej rovine mravného rozvoja osobnosti. V tomto poňatí mravné rozhodovacie procesy sú vo vzťahovej imanentne štruktúrovanej väzbe so svedomím a slobodou človeka. Vo vzájomne podmieňujúcej sa komplementarite týchto fenoménov vystupuje určitá životná projekcia a jej zodpovedajúce možnosti správania v praktickej životnej realite.

Človek si svoju identitu autentizuje. Ako duchovno-sociálna bytosť si neustále uvedomuje a prežíva svoju vlastnú existenciu. Sebaakceptuje, pozoruje a hodnotí seba, svoje správanie a konanie vo vzťahu k vlastným morálnym kritériám a vlastnému hodnotovému systému. Schopnosť uplatnenia tohto hodnotového systému samostatným regulovaním, riadením a kontrolou svojich činov je prejavom mravnej autonómie osobnosti. V jej štruktúre najpodstatnejší funkčne a hodnotovo najvýznamnejší článok predstavuje mravné svedomie človeka.

Svedomie (consientia) chápeme ako duchovnú antropologickú konštantu, ako najintímnejší regulátor správania a konania ľudskej bytosti. Predstavuje špecifický fenomén v štruktúre ľudského bytia, potencialitu, ktorá permanentne vstupuje do hlboko subjektívnych rozhodovacích procesov. Táto väzba svedomia s mravným rozhodovaním v najpodstatnejšej miere charakterizuje mravný hodnotový status človeka. Výstižné sú slová I. Kanta, že v našom svedomí je zabývané etické sebezákonnarstvo a etická zodpovednosť za naše sebauskutočnenie a sebavytváranie (Küng, 1992, s. 154). Svedomie sa prejavuje nielen vo forme rozumového uvedomenia mravného významu uskutočnených činov, ale predovšetkým vo forme najhlbšieho citového prežívania mravných hodnôt.

Rozvinuté mravné svedomie je najpevnejšou zárukou ľudskej mravnej spoľahlivosti. Človek, ktorý nemá vo svojom svedomí opory, eticko-hodnotová

štruktúra nemá pevnosti a emotívno-prežívajúce hodnotové procesy sú nedostatočne rozvinuté, ťažko môže vytvoriť optimálne fungujúci autoregulatívny mravný systém osobnosti. Preto je tak dôležité v procese mravnej kreativizácie v dostatočnej miere rozvíjať mravné svedomie. Redukcionizmus a neakceptovanie svedomia vedie k depersonalizácii a k degradácii celého duchovného sveta človeka. Práve formovanie svedomia v kultúrno vyspelých spoločnostiach sa pokladá za prvotnú podmienku v etickom učení a v mravnej výchove. Osvojujeme si stanovisko Berridgeho, že škola (a celé sociálno-výchovné pole, pozn. M. Ž.), by mali napomáhať formovaniu zrelého svedomia osobnosti. Avšak akokoľvek precízne sa budeme zaoberať touto otázkou, nikdy nebude svedomie definované a určené presne (Berridge, 1969, s. 13).

Mravné rozhodovacie procesy človeka sa uskutočňujú v podmienkach reálnej životnej hodnotovej plurality. Akceptovať a stotožniť sa s faktom existencie „iného“ aj v hodnotovej sfére je prejavom uznania práva každého jedinca na svoj svet a svoje chápanie sveta. To je prejav duchovno-mravnej kultúry osobnosti. Celková dynamika mravných rozhodovacích procesov, voľba medzi hodnotovými systémami, kritériom hodnotovej merateľnosti a súmerateľnosti, zmocňovania sa a identifikácia i samotná realizácia hodnoty je hlboko individuálnym procesuálnym javom. Človek si utvára vlastný projekt „žitia hodnotovosťou“, v určitých fázach svojho vývinu objavuje, akceptuje a zmocňuje sa hodnôt. Tak ako platí, že morálku nemožno konštruovať „z bodu nula“ (Ricken, 1989) bez akceptovania jej historických kultúrno-antropologických súvislostí a imperatívnych hodnotových vzťahov k ľudskému žitiu, tak aj v procese individuálneho morálneho vývinu je žiadúce akceptovať celý integratívny rozmer osobnosti. V jej jedinečnosti akceptovať vlastný spôsob a vlastnú cestu premýšľania, uvažovania, zmocňovania sa hodnoty svojím vlastným spôsobom a jej žitia v autenticite svojho bytia.

Hodnototvorný proces a mravná dimenzia identity nemôže sa utvárať v uzavretom svete osobnosti, ale v transponovanosti a kongruencii s vonkajším svetom a praktickým životom. Mravnosť vo svojej prakticko-činnostnej podobe sa začína u jednotlivca prejavovať v konkrétnej životnej situácii, keď si uvedomuje a prežíva vnútorné napätie medzi rôznymi variantami svojho vlastného možného správania. Začína si subjektívne klásť otázku: „Prečo sa mám rozhodnúť?“ Kay (1975, s. 332) hovorí: „O problematike mravnej zodpovednosti je možné sa zaoberať v rámci mravnej výchovy. Mravná výchova je adekvátna len ak poskytuje deťom postupy, ako vytvárať mravné rozhodnutia.“ Akt voľby a rozhodovania v konkrétnych situáciách vylučuje však konkrétne-činnostnú inštrumentalizáciu, pretože človek má schopnosť vlastného sebaurčenia a mravného rozhodovania.

Identita v svojom morálnom rozmere u osobnosti je založená na pociťovaní,

že moje rozhodnutia sú pre mňa zmysluplné a zároveň konzistentné s hodnotami k vlastnej subjektivite a s očakávaniami v sociálnom okolí. V tomto smere je významné v procese mravného rozvoja osobnosti operacionalizovať takými stratégiami a postupmi, ktoré napomáhajú umocňovať zodpovednosť morálneho subjektu za dôsledky vyplývajúce z jeho konania a správania. Medzi mravne kladnými motívmi a užitočnými výsledkami nachádzame zložitý proces pretvárania zámeru, prežívania vyjadreného v pojmoch snahy, chcenie, túžby, priania, žiadosti. Tieto kvality charakterizujú mravný status osobnosti, schopnosť vlastného sebaurčenia, mravného rozhodovania, vlastnej percepcie a interpretácie zmyslu vecí a javov skutočného života.

Slobodné rozhodovanie je prejavom personálno-morálnej spôsobilosti osobnosti, viazané na vonkajšie možnosti. Nemôže sa viazať na donútenie a na vnucované ciele. Predmetom uvažovania a posudzovania môže byť len to, čo je pre daný morálny subjekt možné. Prianie a chcenie nie vždy predurčuje skutočne realizovaný mravný čin. Eticky relevantný je však taký hodnotiaci súd a rozhodnutie, ktoré sa v danej autentickej situácii pevne viaže na morálne stanovisko, čo máme robiť a čo robiť nemáme, čo smeruje k všeobecnému morálnemu dobru. Priama zodpovednosť morálneho subjektu za dôsledky bezprostredne vyplývajúce z jeho činov a konaní je určitou finálnou fázou celého integratívneho procesu.

Zodpovednosť ako fenomén mravnosti a základnú etickú kategóriu pokladáme v procese mravnej kreativizácie osobnosti za jednu z esenciálnych hodnotových štruktúr. Humanistická veda o výchove reflektuje človeka ako bytosť povolanú na slobodnú a zodpovednú tvorbu svojho života, dobrovoľne prijímajúcu základné etické imperatívy ľudského žitia. Veda, ktorá napomáha kreovať takú osobnosť, ktorá slobodne koná dobro, preberá zodpovednosť za svoje správanie a konanie, uvedomuje si dôsledky svojich rozhodnutí, vedomie vlastnej účasti na vykonaných činoch.

II. Strategicko-metodická a vychovávateľská sféra morálnej kreativizácie osobnosti

Mravná dimenzia je súčasťou celkovej identity osobnosti. Pochopiť však podstatu výchovno-procesuálnych zreteľov mravnej kreatívnej činnosti, voľiť vhodné stratégie a metodické postupy je možné za predpokladu poznania obsahovej podstaty a výchovného usmerňovania v utváraní jednotlivých mravných kvalít a vlastností osobnosti.

Z hľadiska účinnosti výchovno-metodických postupov pri rozvíjaní personalizačných i socializačných aspektov procesu mravného utvárania identity je veľmi žiadúca vlastná aktívna a tvorivá duševná činnosť osobnosti. Už v základnom štádiu procesu mravného poznávania pri utváraní si zá-

kladných predstáv o podstate a povahe mravných požiadaviek sa výrazne prejavuje myšlienková aktivita a kompetentnosť dieťaťa.

V porovnaní s didaktickou transformáciou a modifikáciou všeobecno-vedeckých poznatkov, mravné poznávanie má svoje osobitosti. Hlboko sa dotýka celého vnútorného života dieťaťa. Jeho poznávací aktivita, uvažovanie, premýšľanie, hľadanie súvislostí a vzťahov s vlastným bytím a sociálnym životom bezprostredne sa premieta v efektívnosť procesu mravného kreatívneho rozvoja. Mladý človek rozvíja svoju mravnú identitu v intenciách vlastnej zóny sebautvárania, vnútornej mobility, zainteresovanosti a autenticity tvorby svojej mravnosti.

Metodické postupy v procese mravného pôsobenia si vyžadujú optimálnu prepojenosť mravného poznávania na praktickú činnosť a život detí a mládeže. Mravné poznávanie i celý hodnototvorný proces je tým efektívnejší, čím viac je prepojený na zážitkovú sféru a na mravnú životnú skúsenosť.

Osvojovanie si mravných pojmov a mravných požiadaviek umožňuje dieťaťu obohacovať a rozvíjať svoj duchovno-kultúrny poznávací obzor, pomáha zaujímať určitý vzťahový a hodnotový postoj ku svojmu správaniu a konaniu a ku správaniu a konaniu iných ľudí.

V procese mravnej kreativizácie nemožno sa obmedzovať len na rozvoj mravného poznania. To by znamenalo redukovať mravnú výchovu na mravný intelektualizmus. Znalosť mravnosti v základnej poznatkovej rovine je dôležitá, utvára východziu platformu k rozvíjaniu *mravno-sebauvedomovacích, hodnotovo-emočných, hodnotovo-štruktúrnych, hodnotovo-regulačných, hodnotovo-motivačných, hodnotovo-činnostných procesov* v duchovno-mravnom tvorivom sebarozvíjaní osobnosti dospelujúceho dieťaťa. V tomto zložitom integratívnom mnohoprocesuálnom vývoji utvárania mravnej osobnosti významnú hodnotovo-tvorivú funkciu plní mravné presvedčenie. Z hľadiska účinnosti výchovno-metodických postupov treba jeho utváraniu venovať náležitú starostlivosť.

Utváranie mravného presvedčenia je dlhodobý kreatívny proces. K presvedčeniu sa človek dopracúva na základe dlhodobého poznávania, uvažovania, mravného cítenia a prežívania rozvíjania mravného úsudku a vlastných životných skúseností. Dospievajúca osobnosť postupne si utvára mravné názory, upevňuje a ustáľuje ich v spojení s konkrétnymi situáciami, vo vzťahoch s inými ľuďmi a životnými javmi. Ich pravdivosť, hodnotovosť a životnú zmyslupnosť posudzuje a zhodnocuje v konfrontačných vzťahových rovinách svojho vnútorného sveta a vonkajšieho sveta. To je vnútorný, hlboko tvorivý a sebauvedomovací proces.

Na tejto báze zživotňovania mravného presvedčenia, intenzifikácie tvorby mravného úsudku, aktívnej duševnej činnosti mladý človek si tvorí vlastnú hodnotovú mravnú štruktúru. Len keď sa presvedčí o pravdivosti svojho

poznania postojov, názorov, keď ich hlboko prežije, môžu sa mu stať presvedčením a hodnotou, regulujúcou a motivujúcou silou, ktorú chce v živote uplatňovať a podľa nej sa aj riadiť.

Vo výchovnej činnosti treba mať vždy na zreteli, že osvojovanie si poznatkov z etického učenia a mravné poznávanie nemožno stotožňovať s mravnými názormi, postojmi, presvedčením i mravnými hodnotami. To je postupný a dlhodobý proces subjektívnej psychickej kreatívnej činnosti mladého človeka, jej individualizácie a personalizácie, hľadanie a nachádzanie vlastnej, originálnej cesty sebarozvoja a vlastnej identity.

Zameranosť výchovno-metodickej práce upriamuje na utváranie priaznivých podmienok rozvinutia zážitkovej roviny, vhodnej psychickej a citovo nasýtenej atmosféry, na prejav hlbokej úcty k osobnosti, k úprimným, humánnym medzosobným vzťahom a výrazným mravným osobnostným prejavom učiteľa a vychovávateľa.

Účinná motivácia, povzbudzovanie a pedagogicky taktne usmernenie k samostatnej duševnej aktivite, k hlbokým emocionálnym a mravným činom mladých ľudí je tým najdôležitejším cieľovo-zámerným hľadiskom v stratégii a v metodike mravnej výchovy. Ak si mladý človek má osvojiť a vnútorne prijať mravné požiadavky, vytvoriť si vlastný názor, presvedčenia a napokon i pevnú mravnú hodnotu, treba mu umožniť a výchovne pomôcť rozvinúť sebauvedomovací a vlastný mravne tvorivý proces. V jeho štruktúre tvorí základné činnosti najmä uvažovanie, usudzovanie, emotívne hodnotové prežívanie, hľadanie súvislostí a konfrontačných hodnotových vzťahov medzi novými javmi mravného poznania, požiadavkami mravných normatívov a rozvíjajúcimi sa procesmi a hodnotovou skladbou mravného vedomia i osobnými mravnými skúsenosťami.

K efektívnemu rozvoju mravno-kreatívneho procesu treba utvoriť podmienky a viesť dieťa, dospievajúceho k sebauvedomovaniu, umožniť mu otvoriť svoje vnútro a svoj vnútorný svet, aby ho v tichom a vhlbavom subjektívnom dialógu konfrontoval s vonkajším svetom. Iba takouto vnútornou subjektívne prežívajúcou mobilizáciou elementov utvárajúceho sa mravného vedomia môžeme dosiahnuť, že mladý človek mravný jav pochopí, utvorí si správny hodnotovo-mravný úsudok a záver, ku ktorému dospeje vlastnou vnútornou aktívnou účasťou, prijme ho za svoje.

Objavovanie hodnôt prebieha v samom mravnom živote. Nové objavy na ceste k svojej identite a jej mravnému rozmeru musí uskutočniť samostatne každý mladý človek. Ani etika, ani mravná výchova nie sú „algoritmizáciou“ ľudskej morality, ani receptárom mravného správania a konania.

Popri základných a určujúcich štrukturálnych elementoch mravného vedomia v rozvíjaní mravného kreatívneho procesu mladého človeka dôležitá úloha prináleží mravným skúsenostiam. Vo všeobecnosti platí, že deti i do-

spievajúca mládež majú málo životných skúseností. Utváranie podmienok v prirodzenom toku životných činností dieťaťa pre rozvíjanie jeho mravných skúseností je nesmierne významné. Vztahuje sa to tak na bezprostredné mravné skúsenosti, ktoré dieťa nadobúda vo svojej činnosti, ako aj na sprostredkované mravné skúsenosti.

V celom procese mravného utvárania osobnosti má mravná skúsenosť významnú relevantnú funkčnosť. *Najmä jej citový aspekt, spätosť s citovým zážitkom a citovým hodnotovým prežívaním charakterizuje skúsenosť vo sfére mravnosti.* Ak mravné poznanie, ktoré sa opiera o skúsenosť, spájame súčasne s citovými zážitkami, ktoré toto poznanie vyvolalo, dostávame sa k citovému hodnotovému prežívaniu, k utváraniu mravného presvedčenia a mravných hodnôt.

Citový aspekt nemožno však spájať len s mravnou skúsenosťou. *Emocionalita mravnosti má popri racionalite fundamentálny význam v mravnej výchove i v celej duchovno-mravnej kultúre osobnosti.* Bytostne je spätá so všetkými obsahovými i procesuálnymi stránkami mravnosti človeka. Bez citovej báze mravné fenomény by zostali na povrchu – vo sfére ľudského poznania, neprenikli by do „ľudského srdca“, nestelesnili by sa v jeho hodnotovej a autoregulačnej štruktúre a nestali by sa mravnými kvalitami charakteru osobnosti.

Utváranie mravných citov je mnohostranný proces súvisiaci s rozvojom emocionálneho a celého duchovného bohatstva života dieťaťa i dospievajúceho. Už skôr ako sa rozvinie cielavedomý proces mravného poznávania, osvojovanie si základných mravných pojmov, kategórií mravnosti, v prirodzenom toku života a každodenných situácií utvárajú a upevňujú sa elementárne mravné city vyvíjajúcej sa osobnosti. Vo vývojovej postupnosti hromadia sa emocionálne skúsenosti ako skúsenosti prežitých citov, ktoré majú hlboký vplyv na mravné utváranie osobnosti.

Sféra citov je hlboko osobnostná, individuálna a veľmi zraniteľná. Každý nesprávny výchovno-metodický zásah môže vyvolať u dieťaťa opačnú, negatívnu reakciu. Cielový zámer a výchovné úsilie má spočívať v tom, aby sa utvárala pôsobivosť citov, mravné cítenie, úsilie o skutky, ktorých základom je živý mravný cit. Účinnosť mravných citov je spojená s mravno-vôľovými vlastnosťami (s vytrvalosťou, rozhodnosťou, húževnatosťou).

Účinné výchovno-metodické usmernenie je žiadúce i v konkrétnej prakticko-činnostnej sfére mravného utvárania osobnosti. *Projektovanie činností emotívno-zážitkového charakteru, utváranie a modelovanie výchovných situácií, vypracúvanie konkrétnych metodických postupov, to sú sféry výrazne pedagogické, ktoré majú svoju funkčnosť a opodstatnenosť v procese mravnej výchovy.*

Projektovanie a navodzovanie rozmanitých činností (hier, modelových za-

mestnaní a iné) s hodnotovo-mravnou zážitkovou podstatou a obsahom na vyvíjajúcu sa osobnosť umožňuje rozvíjať v prirodzených danostiach a životnej realite mravné výchovný proces. Bez činnostného a konkrétne prakticko-situačného zreteľa sa môže stať proces irelevantným a môže sa zmeniť na plytké moralizovanie.

„Naše vlastné ja sa formuje sociálnou skúsenosťou“. Mravné kvality dieťaťa, dospievajúceho sa neutvárajú automaticky, iba na platforme činnosti. Praktická činnosť sama osebe taktiež nepodmieňuje a neurčuje efektívne rozvinutie procesu mravnej kreativizácie osobnosti. Nemôže sa stať ani neosobným socializačno-reflexívnym činnostným aktom. Tým by proces mravného formovania stratil svoju hlboko subjektívnu, sebauvedomovaciu a sebaregulujúcu podstatu.

Relevantne funkčným výchovným poľom pri mravnom utváraní osobnosti sa môže stať len taká činnosť, ktorá je prameňom jeho vnútornej aktivity, podnecuje a „dáva do pohybu“ určujúce hodnototvorné a vzťahovotvorné procesy a účinne ovplyvňuje tvorbu mravnej dimenzie identity osobnosti. Aktivitu nemožno chápať iba v jej vonkajšej činne podobe, v akejsi podobe „pragmatického robenia“, ale ako vnútornú činnú mobilitu osobnosti.

Činnosť, ktorá má byť relevantným činiteľom pri utváraní mravnej osobnosti, musí mať svoju výraznú sociálnu vzťahovotvornú kompetentnosť. Výchovný mravný proces je utváraním vzťahu človeka k človeku. Deti, mládež treba včleňovať do prirodzených a rôznorodých interaktívnych vzťahov s inými ľuďmi. V konkrétnej spoločenskej skutočnosti musia vedieť zaujať ľudský vzťah voči inému človeku. Mladý človek si utvára hodnotiace postoje k činom a k správaniu iných ľudí, usiluje sa o vnútorné, ľudsky blízke empatické videnie iného človeka. Veď každý človek je jedinečný a jeho správanie, spôsob prežívania má vždy osobitný, vnútorný vzťahový systém.

Výchovno-metodické usmernenie v rozvíjaní mravnej identity osobnosti môže byť natoľko účinné, nakoľko dokážeme pomôcť rozvinúť jej aktívnu a tvorivú duchovno-mravnú činnosť a vytvoriť skutočnú jej mravnú kompetenciu. To prirodzene vyžaduje poznať dieťa ako neopakovateľnú a jemnú individualitu so svojím rozvíjajúcim sa mravným potenciálom v jednotlivých vývojových obdobiach. Každé obdobie má svoju vlastnú zónu mravného formovania, ktorá zodpovedá celkovým danostiam vývojových fáz ľudskej ontogenézy.

Literatúra

- BERRIDGE, D. M. *Growing to Maturity*. Burns and Oates, 1969.
- BUTTIGLIONE, R. Demokracia, hodnotový systém a politická prax. In *K otázkam etickej výchovy*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1991.
- CORETH, E. *Co je člověk?* Praha: Zvon, 1994.
- ERIKSON, H. E. *Identity Youth and Crisis*. New York, 1969.

HARTMAN, N. *Ethik*. Berlin: Leibzig, 1935.

KAY, W. *Moral Education*. London, 1975.

KÜNG, H. *Světový étos*. Zlín: Archa, 1992.

RICKEN, F. *Allgemeine Ethik*. Stuttgart, 1989.

ŽILÍNEK, M. Hodnotovo-etický rozmer vlastného sebaurčenia v procese tvorby mravnej identity osobnosti. In *Freie Gesellschaft – Freie Moral*. Salzburg – Olomouc: Univerzita v Salzburgu, Univerzita Palackého, 1995.

ŽILÍNEK, M. Die ethische Evolution und die axiologische Grundla ge der ethischen Erziehung. In *Freiheit und das ethische Handeln des Menschafts*. Sammelband. Nitra, 1996.

ŽILÍNEK, M. Pedagogicko-etická podstata morálnej kreativizácie osobnosti. *Pedagogická orientace* 2005, č. 3, s. 5–16. ISSN 1211-4669.

Autor: Prof. PhDr. PaedDr. Martin Žilínek, PhD., Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Gondova 2, 811 02 Bratislava,
zilinekm@fphil.uniba.sk